

361.11:616.31

ZDRAVOTNICKÁ OSVĚTA SE ZVLÁŠTNÍM ZŘETELEM KE STOMATOLOGII*)

Doc. dr. František URBAN, přednosta II. stomatologické kliniky v Praze

Při preventivním zaměření našeho socialistického zdravotnictví velký význam nabývá zdravotnická osvěta. Stomatologická onemocnění, především zubní kaz a parodontosa, se svým masovým výskytem, postihujícími téměř každého občana našeho státu, jsou vážným zdravotnickým problémem, jehož řešení nelze hledat pouze v doplnění kádrů stomatologických pracovníků a rozšíření stomatologických pracovišť. Je nutno použít všech způsobů, jak snížit nemocnost našeho obyvatelstva i v oboru stomatologie, a zde důležitou úlohu může mít správně a důsledně prováděná zdravotnická osvěta. Myslím, že v tomto ohledu zůstáváme jak v civilním, tak i ve vojenském sektoru našemu zdravotnictví mnoho dlužni.

Úkolem zdravotnické osvěty je seznámit široký okruh našich pracujících se zdravotnickými poznatky, které pomáhají

1. předcházet choroby,
2. odhalovat začátky onemocnění,
3. úspěšně léčit choroby už vzniklé.

Je ovšem nutno seznámit širokou veřejnost s těmito poznatky takovou formou a tak dokonale, aby lidé nejen o nich věděli, ale aby také podle nich jednali.

Zdravotnická osvěta se musí řídit určitými zásadami. Předně je nutno si uvědomit, že zdravotnická osvěta je jedním z důležitých úseků **ideologického boje**. Zdravotnické poznatky nelze budovat na idealistických základech, a proto zde lze nejlépe osvětlit a prokázat materialistický základ přírodních jevů, růstu, zdraví a nemoci a tak šířit a prohlubovat dialekticko-materialistický světový názor. Tento politický význam osvětové práce musí být v každém projevu vhodným způsobem zdůrazněn. Také pav-

lovské teze o jednotě organismu a prostředí je možno velmi názorně ukázat právě ve stomatologické problematice, především v učením o zubním kazu.

Po stránce **metodické** musí být zdravotnická osvěta přesvědčivá a působivá. Je potřeba, aby byla založena na vědeckém základě, ovšem musí být podána takovou formou, aby byla lidem srozumitelná. Musíme přihlížet také k věku, povolání, stupni vzdělanosti a přiblížit posluchačům vědecké poznatky tak, aby jim rozuměli a měli o ně zájem. Je však chybou přehánět tento požadavek a snažit se vědecké poznatky vulgarisovat. Viděli jsme v minulosti mnoho takových chyb, kde byly posluchačům předkládány zjednodušené a zkomolené závěry, např. při výkladech pavlovského učení. Takto prováděná osvěta přináší více škod než užitku. Zdravotnická osvěta musí být podána tak, aby nutila lidi přemýšlet o zdravotnických problémech a vedla je k vytvoření samostatných závěrů.

Velmi často se chybuje ve volbě rozsahu látky. Většinou se přednášející snaží podat co největší kvantum látky, nebo se snaží probrat všechna jemu známá fakta o té nebo oné otázce. Je lépe volit co do kvanta méně a látku podat výrazně s řadou příkladů vhodně volených z okolí nebo prostředí posluchačů.

Jestliže zdůrazňujeme ve zdravotnické osvětě např. nutnost pravidelných systematických prohlídek zubů, je nutno také zabezpečit jejich provádění ve zdravotnických zařízeních. Neplnění teoretických zásad v praxi zaviňuje, že lidé zdravotnické osvětě přestanou věřit a ta ztratí pro ně přitažlivost.

Zdravotnickoosvětová práce, má-li plnit svůj cíl, musí být prováděna **systematicky** a v určité souvislosti. Jedna nebo dvě přednášky do roka naprosto nestačí. Dále je nutno zdravotnickou osvětu o stomatologických chorobách zapojit do celkového plánu zdravotnické osvěty, aby nebyla vytržena z celku, ale aby byla prováděna

*) Předneseno na VI. pracovní konferenci vojenských stomatologů v Praze 29. X. 1959.

v souvislosti s osvětou v jiných úsecích medicíny.

Důležitým požadavkem je, aby obsah přednášky byl laděn optimisticky. Jen tak můžeme posluchače zainteresovat na správnou spolupráci se zdravotníky. Negativní, zastrašovací forma zdravotnické osvěty, jak ji starší vojenští lékaři znají např. z boje proti pohlavním chorobám v armádě, není správná. Mnohdy neurotisuje pacienta a nesplňuje tak žádoucí cíl. Dosud se tato negativní forma používá v boji proti úrazovosti, kde jediné, je-li prováděna opatrně, má svůj význam.

Formy zdravotnické osvětové práce jsou v mnoha směrech totožné s politickoosvětovou činností. Základním a nejdůležitějším způsobem masové osvětové činnosti je **přednáška**. Ta musí splňovat řadu důležitých požadavků, jak po stránce metodické, tak i po stránce formální. Přednášet má osoba s problémem velmi dobře obeznámená, která dovede mluvit poutavě a se zanícením pro věc. V přednášce musí posluchač cítit, že přednášející je plně přesvědčen o tom, co říká. Je také potřebí, aby přednášející mluvil jen podle poznamenaných bodů nebo nejlépe z paměti, aby měl co největší kontakt s posluchači. Délka přednášky nemá přesáhnout 20 až 30 minut. Každá přednáška by měla být zakončena diskusí. Rozhlasové a televizní přednášky a reportáže mají velkou výhodu široké publicity, ale posluchači bývají nepřipraveni, často naslouchají povrchně nebo poslech přerušují. U rozhlasu i u televise chybí vlastní kontakt přednášejícího s posluchačstvem.

Velmi dobrým prostředkem zdravotnické osvěty mohou být večery nebo **hodiny dotazů a odpovědí**. Musí ovšem být aspoň částečně předem připraveny, zejména pokud se týká prvních dotazů, než se diskuse rozproudí. Vedoucí diskuse musí být velmi dobře s látkou obeznámen, poněvadž nesmí nechat žádnou otázku bez odpovědi. Výhodné je, aby odpovídal na dotazy kolektiv odborníků, kteří mohou zodpovědět otázky i z jiných oborů medicíny. Tato forma osvětové práce má výhodu v tom, že bývá živá a že seznámí také zdravotníky s tím, o co mají posluchači zájem, jaké jsou základy ve zdravotnické práci apod.

Vedle masové osvětové práce nesmí se podceňovat **individuální osvětová činnost** při denním styku zdravotnického personálu s pacienty. Může být velmi účinná, zvláště při stomatologických onemocněních. Má se jí účastnit nejen ošetřující lékař, ale i instrumentářka a event. i další zdravotnický personál. Nejčastěji se tato osvěta týká posledního z cílů zdravotnické osvěty, tj. spolupráce pacienta při léčení choroby vzniklé, ale velmi často je možno příkladem na samé osobě ošetřovaného přejít k jiným bodům osvěty, především k prevenci. K účinné zdravotnické osvětové činnosti je možno také využít času, který tráví pacienti v čekárnách, i když je zde obtížné najít vhodnou formu, která by nezatežovala ošetřující v době jejich léčebné práce.

Velmi účinná bývá osvětová práce prováděná

přímo **na nemocničním oddělení** u hospitalizovaných pacientů. I když nemůže být při fluktuaci tak systematicky prováděna, jak bychom si přáli, je prostředí pro její přesvědčivost a názornost tak výhodné, že ji musíme provádět v míře co největší.

Druhou velkou skupinou prostředků zdravotnické osvěty jsou **formy optické**. Je to především film, který je velmi účinný, ale také nejnákladnější, dále tisk, plakát, fotografie. Velmi dobré služby v této skupině může prokázat **nástěnka**. Její použití v čekárnách našich ambulatorií může být velmi účinné. Je ovšem třeba dělat nástěnky v duchu zásad zdravotnické osvěty, jak bylo zprvu řečeno, názorně a přitažlivě a hlavně obsah nástěnky vhodným způsobem měnit.

Přednášky doprovázené promítáním diapositivů nebo diafilmů spojují obě základní formy percepce, tj. živé slovo s optickým vjemem, a dosahují zpravidla velké účinnosti. Vzorem může být diafilm dr. Vašíčka o parodontose, který jsem měl příležitost vidět a číst při jeho vzniku. Je ovšem třeba, aby doprovod nebyl čten, nýbrž stejně jako přednáška reprodukován z paměti, a aby přednášející projevil hlubokou znalost věci.

Zdravotnický personál nesmí však zásadám zdravotnické osvěty jen učit, musí se jimi také řídit, a to především v otázkách hygieny prostředí. Nesmíme zapomínat, že vzorné hygienické prostředí našich pracovišť a vzorná osobní hygiena zdravotnických pracovníků je pak nejlepším příkladem pro pacienty podle zásady „Verba movent — exempla trahunt“.

V **armádě** se setkáváme s poněkud zvláštní situací, která má velký vliv na provádění zdravotnické osvěty ve smyslu kladném i záporném. Výhodou je, že našimi posluchači je celkem stejnorodá skupina lidí v ohraničeném věkovém rozmezí, žijících po dobu vojenské služby za stejných podmínek. Dále, že jsou zde dobré podmínky pro provádění masové zdravotnické osvěty, která je zařazena do programu kulturně masové činnosti. Dále je možno velmi dobře působit při hromadném ubytování a stravování na hygienické návyky, na uspořádání hygienického prostředí atd. Je k tomu ovšem nutno na zásadách zdravotnické osvěty zainteresovat velitelský sbor, a to právě jeho nejnižší členy, kteří mají na způsob života vojáka největší vliv. Důležitým pomocníkem mohou být také političtí pracovníci, stranické a mládežnické organizace. Tyto složky mají vesměs přímý a častý styk s vojáky a jejich pomoci lze velmi účinně využít.

Na druhé straně musíme vzít v úvahu také negativní vlivy vojenského prostředí pro masové osvětovou práci. Je to především obligátnost účasti na zdravotnické osvětě, při čemž bývá obtížnější upoutat potřebným způsobem pozornost vojáků, než je tomu v civilním sektoru, kde na přednášku přijdou posluchači dobrovolně a už předem se zájmem o věc. Dále mladý věk našich posluchačů, kteří bývají vesměs zdraví a fyzicky zdatní, působí obvykle negativně na osvojení preventivních zásad. Jeví se

to především např. při prosazování zásad prevence zubního kazu, jejíž provádění má největší vliv v dětském věku nebo v období prenatálním. Zde zainteresovanost vojáka na nejúčinnější způsob prevence je mnohem obtížnější, než např. je tomu u žen, rodičů nebo u dětí.

Přesto však jsou podmínky pro správné provádění zdravotnické osvěty v armádě velmi výhodné, zvláště když lékař dovede zainteresovat a zaktivisovat ke spolupráci velitelský sbor.

Podmínky pro zdravotnickou osvětu pro vojáky z povolání jsou obdobné jako v civilním sektoru. Bývá však na ni často zapomínáno, ačkoliv je žádoucí, aby především tato skupina byla seznámena se zásadami zdravotnické osvěty, dbala a řídila se jimi, jednak ve vlastním zájmu, jednak aby byla příkladem pro podřízené.

Obsahem stomatologické zdravotnické osvěty musí být především nejrozšířenější stomatologické onemocnění — **zubní kaz**. Zde je nutno zaměřit osvětu ve směru prevence, a to především k úpravě stravy. Vojenský stomatolog však musí nejen zásady správného složení potravin hlásat, ale také má povinnost zasáhnout do složení jídelního lístku a upravit podle možnosti způsob stravy tak, aby odpovídal zásadám prevence zubního kazu. V tomto směru se naskytají v armádě pro práci stomatologa velké možnosti. Dále jsou to zásady ústní hygieny, které musí být předmětem osvěty. Zde má vojenský stomatolog také možnost kontroly, jak jsou tyto zásady prakticky prováděny. I když jiná účinná preventivní opatření se netýkají vojáka přímo, jako např. fluorisace pitné vody, zásady výživy dětí a těhotných žen, je nutno se jimi rovněž zabývat. Voják si tyto znalosti má odnést s sebou do života a uplatňovat je později při výchově dětí a ve svém okolí. Velmi důležitou součástí osvěty, týkající se prevence kazu v užším slova smyslu, je zdůraznění významu periodických prohlídek chrupu, vyhledávání a ošetření iniciálních kazů a zdůraznění výhod plánové sanace chrupu. Je ovšem nutno, aby osvěta byla doplněna pak skutečným prováděním této sanace, jinak ztrácí na věrohodnosti a uvádí se pak nejen tento úsek, ale i celá zdravotnická osvěta do špatného světla. Velmi účinné bývá zdůraznění následků zubního kazu, celková onemocnění ve smyslu dentální fokální infekce. I když její vlastní význam podle dnešních znalostí není tak velký, dá se velmi dobře a názorně použít z hlediska výchovného.

Velmi málo pozornosti bývá věnováno ve zdravotnické osvětě **onemocnění sliznic a periodontu**, ačkoliv tyto choroby jsou po zubním kazu největšími škůdci chrupu. Dřívější názor, že první známky parodontosy se počínají objevovat až po 40 letech, je nesprávný. Máme prokázáno fakty, že parodontosa začíná v mnohem dřívějším věku a že její první projevy nejsou vzácností již ve věku, ve kterém jsou vojáci základní služby. V tomto úseku zdravotnické osvěty je nutno upozornit na správnou funkci chrupu, na podstatu onemocnění periodontu, aniž bychom zacházeli na příčinné detaily, na nutnost správného

čištění zubů. Především je nutno zdůraznit velký význam chronických zánětlivých onemocnění, banálních gingivitid, zubního kamene atd. pro vznik parodontosy. I zde musí zdravotnická osvěta vyznít optimisticky a poukázat na nutnost včasného ošetření a možnost zastavení chronického procesu. Je velmi vhodné zdůraznit trpělivost při léčení a nutnost dlouhodobé spolupráce pacienta a jeho aktivní účast při léčení této choroby.

V ortodontii a protetice nemá osvěta v armádě tak široké pole působnosti jako ve zmíněných dvou oborech stomatologie, poněvadž se podobně jako prevence zubního kazu přímo nedotýká posluchačů samých. Má opět význam spíše výchovný pro jejich další život. V oblasti čelistní ortopedie jedna dobře vyléčená progenie je podle našich zkušeností nejlepším prostředkem osvěty u útvaru a získá zpravidla velmi aktivního propagátora chirurgické léčby v ortodontických anomáliích. V oboru protetiky je dobře zdravotnickou osvětu zaměřit na možnosti protetických úprav, na význam doplnění chrupu pro jeho funkci a pro funkci celého gastrointestinálního traktu. Mnohdy je dobře vyzvednout výhodu snímání náhrad, připravit psychologicky pacienta na často nepříjemný přechod k tomuto jinak velmi účinnému způsobu náhrady. Je na místě se také zmínit o nákladnosti těchto náhrad, poučit pacienty o správném zacházení s nimi a vyzvednout značné materiální škody, které vznikají někdy nesprávným zacházením.

Ve stomatologické **onkologii** musí být obsahem osvěty prevence nádorového bujení, zejména odstranění všech chronických dráždění sliznice dutiny ústní včetně kouření, nevhodných protéz, dále včasné odstranění i menších benigních novotvarů. Dále je nutno zdůraznit velké možnosti včasného léčení nádorového bujení v orofaciální oblasti, výhody depistáže apod. Není vhodné, zejména v tomto oboru, použít depresivní zastrašovací metody, poněvadž velmi snadno může vést ke kancerofobii.

Často se zapomíná na **prevenci úrazovosti**, ačkoliv zde je velmi vědné pole pro zdravotnickou osvětu. Je v ní možno použít, jak bylo řečeno, zastrašující metody, ukázat následky nekázně v jízdě, alkoholismu řidičů, nepozornosti při práci apod., na druhé straně je ovšem také nutno zdůraznit možnost léčení a úpravy i po stránce kosmetické, aby naši pacienti nepodléhali při náhodných zraněních zbytečné depresi.

Závěrem bych řekl, že zdravotnická osvěta ve stomatologii má velké pole působnosti. Je od ní možno očekávat zlepšení zdravotního stavu obyvatel, i když nám v současné době nezmění objem práce, ba naopak ve většině případů zvýší. Znamená však zvýšení zdravotnického uvědomění našich občanů, vychovává u každého socialistický poměr k vlastnímu zdraví a vede ho k názoru, že jeho zdraví a zdraví jeho dětí je současně ochranou zdraví celé společnosti a že je tudíž za své zdraví odpověden celku. Proto je zdravotnická osvěta prvořadou povinností všech příslušníků zdravotnického personálu.